

ՀՈԳԵՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, PSYCHOLOGY, ПСИХОЛОГИЯ

«ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅՈՒՆ» ԵՎ «ՄԱՐՏՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ» ԵԶՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԱՌԱՆՁԱՅԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐԶ*

ՀՏԴ 159.92

10.52063/25792652-2022.3.14-173

ԱՐՍԵՆ ԼՈՔՅԱՆ

հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
alokyandoc@mail.ru

ՍՎԵՏԼԱՆԱ ԲԱԴՂԱՍԱՐՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության Պաշտպանության նախարարության
Պաշտպանական ազգային հետազոտական համալսարանի
նազմավարական առաջնորդության և կառավարման
հետազոտությունների կենտրոնի գիտնական-վերլուծաբան,
ՀՀ Պետական կառավարման ակադեմիայի
կառավարման հոգեբանության ամբիոնի ասպիրանտ,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
baghdasaryan.svetlana@mail.ru

Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել «մարտական ակտիվություն» և «մարտունակություն» եզրույթների Էությունը՝ ցույց տալով հայկական ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ վերջիններիս տարանջատման և ճիշտ գործածության, ըմբռնման անհրաժեշտությունը: Աշխատանքի արդիականությունը պայմանավորված է հայկական ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ «մարտական ակտիվություն» եզրույթի օգտագործման բացակայությամբ, որը հնարավորություն կտա, օրինակ, ռազմական հոգեբանության ուղղությամբ կատարվող գիտական հետազոտություններում, այն ինչի մասին հետազոտողը խոսում է, կիրառել դրան համարժեք տերմիններ՝ հասկանալի և պարզ դարձնելու համար ասելիքը: Հոդվածի նպատակից բխում են հետևյալ խնդիրները՝ ներկայացնել հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ «մարտական ակտիվություն» և «մարտունակություն» եզրույթների սահմանումները, կատարել ռուսերենում և անգլերենում, հոգեբանական և փիլիսոփայական գիտությունների շրջանակներում «ակտիվություն» տերմինի վերաբերյալ տարբեր մոտեցումների ու ըմբռնումների համեմատական վերլուծություն, հիմնավորել հայկական ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ վերոգրյալ եզրույթների տարանջատման անհրաժեշտությունը:

* Հոդվածը ներկայացվել է 03.10.2022թ., գրախոսվել՝ 21.10.2022թ., տպագրության ընդունվել՝ 30.10.2022թ.:

Աշխատանքում համեմատական ու վերլուծական մեթոդների կիրառությամբ պարզվել է, որ «ակտիվություն» տերմինի իմաստը շարժումն է, վարքագիծը, հետևաբար հայկական ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ «մարտական ակտիվությունը» կարող է սահմանվել որպես մարտական գործողությունների պայմաններում զինծառայողների ֆիզիկական, մտավոր ու հոգեկան ռեսուրսների մոբիլիզացման և համապատասխան վարքագծի ընտրության կարողություն: Բացի այդ, «մարտունակություն» և «մարտական ակտիվություն» եզրույթները փոխկապված են, սակայն նույնական չեն, ինչը հիմնավորվում է կոնկրետ իրավիճակային օրինակներում և բարձրաստիճան սպաների դիտարկումներում:

Հիմնաբառեր՝ մարտական ակտիվություն, մարտունակություն, ռազմագիտական տերմինաբանություն, վարքագծի ռազմավարություն, գործողություն, «ակտիվություն» տերմինի իմաստաբանություն, հոգեբանական և փիլիսոփայական մոտեցումների համեմատական վերլուծություն, իրավիճակային օրինակներ, բարձրաստիճան սպաների դիտարկումներ:

«Մարտական ակտիվություն» և «մարտունակություն» եզրույթների տարանջատման վերաբերյալ

Ներածություն

Ռազմագիտական բնագավառում առանցքային եզրույթներ են «մարտական ակտիվությունը» և «մարտունակությունը», որոնք կարևոր նշանակություն ունեն մարտի պայմաններում ռազմական անձնակազմի պատրաստ լինելու, առկա բոլոր ռեսուրսները մոբիլիզացնելու, մարտական խնդիրը հաջողությամբ կատարելու գործում, սակայն վերոգրյալ եզրույթների ճիշտ գործածության հետ կապված որոշակի դիտարկումներ կատարելու անհրաժեշտություն է առաջանում՝ ելնելով ուսումնասիրության օբյեկտից: Հայկական ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ, երբ խոսքը վերաբերում է մարտի պայմաններում զինծառայողի ունակությունների, հմտությունների օգտագործման կարողությանը, ապա այս դեպքում գործածվում է «մարտունակություն» եզրույթը, մինչդեռ նպատակային է «մարտական ակտիվություն» եզրույթի կիրառումը, որը լավագույնս բնորոշում է մարտի պայմաններում զինծառայողի ռեսուրսների օգտագործման կարողության դրսևորումը, վարքի կայուն շարժառիթները: Այս հասկացությունները ռուսական ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ արտահայտվում են համապատասխանաբար «*боевая активность*» և «*боеспособность*» տերմիններով:

Նախ տեսնենք, թե ինչպես են ձևակերպվում այս հասկացությունները ռուսական ռազմագիտական հանրագիտարաններում: «*Боевая активность*» տերմինի դիմաց գրված է. «Չինված ուժերի կողմից ծավալվող վճռորոշ գործողություններ՝ ուղղված մարտի պայմաններում նախաձեռնողականություն վերցնելուն և պահպանելուն, հակառակորդին հանկարծակիի բերելուն, բոլոր առկա միջոցներն ու ռեսուրսները օգտագործելուն և մարտական խնդիրը հաջողությամբ կատարելուն» (Огарков и др. 85): Մեկ այլ սահմանման համաձայն՝ «մարտական ակտիվությունը զինծառայողների, ստորաբաժանումների, զորամասերի, զորքերի կողմից մարտական խնդիրը կատարելու ինտենսիվության աստիճանն է՝ մոբիլիզացված ռեսուրսներն օգտագործելու տեսանկյունից» (Зинченко 41): Ա. Կարայանին իր «Ռազմական հոգեբանություն» գիտական աշխատությունում մեծ ուշադրություն է դարձնում զինծառայողի մարտական խնդիրը կատարելու ընթացքում մարտական ակտիվության դրսևորմանը՝ առանձնացնելով այն գործոնները, որոնք դրական ու բացասական ազդեցություն կարող են ունենալ ակտիվություն ցուցաբերելու կարողության վրա: Հեղինակը նշում է, որ մարտական ակտիվության

շարժառիթները զինծառայողի հիմնական շարժիչ ուժն են ժամանակակից պատերազմի սթրեսային գործոնների ազդեցությանը դիմակայելու կամ հաղթահարելու համար: Հրամանատարները, ռազմական հոգեբանները կոչված են ակտիվորեն զարգացնել և գործի դնել զինվորի մարտական ակտիվության ամբողջական մոտիվացիոն համալիրը, որը կապված է պահանջմունքների հետաքրքրությունների, զգացմունքների, ցանկությունների, ձգտումների, համոզմունքների հետ (Караяни и Сыромятников 38-40; Караяни 53): Վ. Լ. Մարիշչևսկը «մարտական ակտիվությունը» բնորոշում է մի քանի դրսևորումներով. այն մարտական խնդրի կատարման ընթացքում հոգեկան գործընթացների հոսք է, զինծառայողի մարտական ակտիվության դրսևորման աստիճանն է առաջադրանքը կատարելու ընթացքում, զինծառայողի մարտական ակտիվության դրսևորման աստիճանն է հրամանատարի կողմից առաջադրանքի հանձնարարաման պահից, առաջադրանքի կատարման ընթացքում նրանց լարվածության աստիճանը, մտավոր, ֆիզիկական, բարոյական, հոգեբանական ջանքերի անհրաժեշտ աստիճանը, ինչպես նաև մարտի պայմաններում մարտական ակտիվության պահպանման տևողությունը: Բարձր մարտական ակտիվության դեպքում զինծառայողն օգտագործում է մոբիլիզացված էներգետիկ ռեսուրսները մարտական խնդիրը հաջողությամբ կատարելու համար (Методика оптимизации психических состояний военнослужащих): Մարտական ակտիվության խնդիրն իր հողվածներից մեկում անդրադարձել է Օ. Կոտը՝ ենթադրելով, որ այն գորքի մարտական գործողությունների հարձակման տեսակն է, քանի որ վճռորոշ նշանակություն ունի հակառակորդի նկատմամբ հաղթանակի հասնելու գործում: Միայն բարձր տեմպերով և մեծ խորությամբ վճռական հարձակումն է ապահովում ամբողջական հաղթանակ հակառակորդի նկատմամբ, այսինքն՝ հեղինակը այս եզրույթը դիտարկում է մարտական գործողությունների վարման տեսանկյունից (Кот 64-66): Ա. Գ. Կովալյովը և Վ. Մ. Մյասիշչևսկը կարծում են, որ «ակտիվությունը» ներքին ուժն ու ինտենսիվությունն է՝ դիմակայելու արտաքին միջավայրի երևույթներին, հետևաբար «մարտական ակտիվությունը» զինծառայողի և շրջապատող մարտական միջավայրի հետ փոխազդեցությունն է, որի ի հայտ գալը պայմանավորված է ներքին գործընթացներով և արտաքին դրսևորումներով (Мясищев 98-111):

Այսպիսով՝ մարտական ակտիվության վերաբերյալ դիտարկումները մեծ թիվ են կազմում ռուսական ռազմագիտական բառարաններում և ռազմական հոգեբանության շրջանակներում կատարված ուսումնասիրություններում, որոնցում ակտիվության և պասիվության ցուցաբերման կարողությունը պայմանավորում են զինծառայողների անձի հոգեվիճակի, կողմնորոշման, նպատակադրման, պահանջմունքների և շարժառիթների հետ:

Ինչ վերաբերում է «*боеспособность*»-ին, ապա այն հայրենական ռազմագիտական բառարաններում սահմանվում է որպես՝ «գորքերի վիճակ, որը հնարավորություն է տալիս ըստ իր նախանշանակման հաջողությամբ մարտական գործողություններ վարելու և իրացնելու իր մարտական հնարավորությունները իրադրության ցանկացած պայմաններում» (Զիլինգարյան և Երզնկյան 404-405): Լ. Քոթանջյանի և Ս. Ներսիսյանի «հայերեն ռազմական տերմինների բացատրական բառարանում» այն նույնպես բնորոշվում է որպես վիճակ, որը նրանց հնարավորություն է տալիս հաջողությամբ վարել մարտական գործողություններ իրադրության ցանկացած պայմաններում նախատեսվածին համապատասխան և իրագործել իր մարտական հնարավորությունները, մարտական պատրաստության բաղադրիչներից մեկը: Խոցման միջոցների զանգվածային կիրառումը կարող է կտրուկ նվազեցնել գորքերի (ուժերի) մարտունակությունը: Այն կարող է անհետանալ մասնակիորեն (ըստ պատերազմի փորձի, անձնակազմի և մարտական տեխնիկայի 50-60% կորուստներ և կառավարման պահպանում) կամ ամբողջովին (շարքից դուրս է գալիս ուժերի և միջոցների 50-60%-ից ավելի կամ խանգարվում է կառավարումը)

(Քրթանջյան և Ներսիսյան 54-55): Այս սահմանման մեջ նշված թվային չափանիշները հանդիպում ենք նաև 1976 (Гречко 544) և 1983 (Огарков и др., *Военный энциклопедический словарь* 92) թվականների ռազմական բառարաններում, այն դեպքում, երբ էականորեն փոխվել է պատերազմի բնույթը, սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի տեսակները, զորքերի գործողությունների ինքնաբավությունն ու շարժունակությունը, հոգեբանական ազդեցության միջոցները, մասնավորապես տեղեկատվական պայքարն առաջնային պլան է մղվել: Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ միևնույն տոկոսային հարաբերակցությունը շարունակվում է նշվել 2006 թվականի բառարանում, որը չի համապատասխանում ժամանակի պահանջներին և վերանայման, առանձին ուսումնասիրության անհրաժեշտություն ունի:

Յու. Չինչենկոյի և Խ. Կուպիրյանովայի «Ռազմահոգեբանական տեղեկատու-բառարանում» մարտունակությունը սահմանվում է որպես «զորքերի մարտական գործողություններ վարելու, մարտական առաջադրանքներ կատարելու ունակություն»՝ հանդիսանալով մարտական պատրաստության կարևոր տարր: Մարտունակության մակարդակը որոշվում է կյուբական և բարոյահոգեբանական բաղադրիչներով անձի պատրաստության մակարդակով» (Зинченко, *Военно-психологический словарь-справочник* 85):

Անգլերենում ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ «մարտական ակտիվություն» տերմին չի առանձնացվում, դրա փոխարեն լայն գործածություն ունի «մարտական պատրաստություն» եզրույթը, որը համապատասխանում է «*combat readiness*» տերմինին՝ կապված մարտական գործողություններում կատարվող առաքելությունների և գործառույթների հետ (Joint Publication 1-02 99), իսկ «մարտունակությունը»՝ «*combat capability*» կամ «*combat effectiveness*» տերմիններին՝ կապված զորքերի (ուժերի) պատրաստության վիճակի հետ, որը թույլ է տալիս հաջողությամբ կատարել մարտական խնդիրը և իրացնել մոբիլիզացված ռեսուրսները՝ հաշվի առնելով վարքագծային, օպերատիվ և առաջնորդման գործոնները (Combat effectiveness):

Այս սահմանումներից պարզ է դառնում, որ «*մարտական ակտիվությունը*» զորքի գործողությունների ինտենսիվության դրսևորումն է մարտի պայմաններում: Եթե խոսքը գնում է զինծառայողի մարտական ակտիվության մասին, ապա առաջնային պլան է մղվում նրա հոգեֆիզիոլոգիական վիճակը, որը կազմակերպում է վերջինիս վարքի ցուցաբերումը կոնկրետ իրավիճակում, իսկ «*մարտունակությունը*» զորքերի պատրաստության վիճակն է:

«Ակտիվություն» տերմինի Էությունը.

հոգեբանական և փիլիսոփայական հայացքները ինդրի շուրջ

Ռազմական հոգեբանության մեջ «մարտական ակտիվություն» եզրույթի գործածության հետ կապված տարակարծությունները հասկանալու և համակարգված ներկայացնելու համար անհրաժեշտ է դիտարկել «ակտիվություն» տերմինի ստուգաբանությունը:

Հոգեբանության մեջ այս հասկացության վերաբերյալ տարբեր մոտեցումների համեմատական վերլուծություն է կատարել հ.գ.դ. Ի. Դուբովան: Նա նշում է, որ «ակտիվություն» բառը անգլերենում համապատասխանում է «*activity*», իսկ լատիներենում «*actio*» բայերին, որը երկու լեզուներով էլ թարգմանաբար նշանակում է «գործունեություն» (Дубов 40-61): Վերստերի բառարանում ներկայացված է տերմինի անգլալեզու իմաստաբանությունը, որտեղ անդրադարձ է կատարվում նաև իմաստով մոտ հասկացությունների մեկնաբանություններին. «*Act*» (գոյական՝ գործողություն կամ բայ՝ գործել)՝ 1. արված, գործ, կատարում, 2. պաշտոնական հրաման, օրենք, կանոն և այլն, 4. ցանկացած գործողություն կամ օպերացիա հաստատող փաստաթուղթ, «*Action*» (գոյական՝ գործողություն, գործունեություն, արարք)՝ 1. գործողություն, 2. գիտակցված կամ կամային գործողություն, որը կարող է

բնութագրվել որպես ֆիզիկական կամ մտավոր գործունեություն, 3. վարքագիծ, գործողության եղանակ, «Active» (ածական՝ գործող, գործունյա, ակտիվ)- 1. մասնակցել մի գործողության, որը կարող է բնութագրվել եռանդուն աշխատանքով, 2. գոյության, շարժման, զարգացման վիճակում լինելը, 3. ներառյալ ֆիզիկական աշխատանք և գործողություններ, «Activity» (գոյական՝ գործունեություն)- 1. գործողության մեջ դրսևորում կամ որակ, 2. հատուկ գործողություն կամ գործառույթ, առաքելություն, 3. Էներգիայով լի գործունեություն, ոգեշնչում (Agnes 7):

Այս սահմանումներից երևում է, որ ակտիվությունն առաջին հերթին նշանակում է գործողություն, վարքագիծ և այդ նշանակությամբ համարժեք է «activity» տերմինին: Ակտիվությունը անհատի կենսագործունեության ընթացքում արտաքին ու ներքին միտումների արտացոլման, արտահայտման և իրականացման միասնությունն է, վարքի կայուն շարժառիթների ձևավորման միջոցը:

Ակտիվություն բառը ռուսական տերմինաբանության մեջ ի հայտ է եկել դեռևս վաղ ժամանակաշրջանից, մասնավորապես գիտականորեն հիմնավորված մոտեցումներ ենք հանդիպում այնպիսի գիտնականների աշխատանքներում, ինչպիսիք են՝ Լ. Վիգոտսկին, Ս. Ռուբինշտեյնը, Ա. Լեոնտևը, Ն. Բերնշտեյնը, Ա. Պետրովսկին, Կ. Աբովխանովը, Ա. Կիրյուկը, Ի. Ֆուրմանովը և ուրիշներ: Ն. Բրենշտեյնը ակտիվության եությունը ներկայացնում է օրգանիզմի կենսագործունեության տեսանկյունից՝ պարզաբանելով հետևյալ կերպ. մարդու գործողություններում, որոշումների կայացման գործընթացում կան ռեֆլեքսներ, որոնք ուղղակիորեն պայմանավորված են արտաքին խթաններով, իսկ բուն շարժումը՝ մարդու օրգանիզմից: Դրանից լիակատար կախվածության դեպքում գործ ունենք, այսպես կոչված, «կամայական» արարքների հետ, երբ շարժման մեկնարկի նախաձեռնությունն ու բովանդակությունը սահմանվում է ներքին մտադրություններից: Կարելի է ասել, որ նա գիտության մեջ «ակտիվության ֆիզիոլոգիա» ուղղության հիմնադիրն է: Ակտիվությունը օրգանիզմի և շրջակա միջավայրի շարունակական փոխազդեցությունն է, որը դրսևորվում է կյանքի խնդիրների, առաջադրանքների, կոնկրետ իրավիճակների կարգավորման ընթացքում (Моисеев 223): Ս. Լ. Ռուբինշտեյնը իր «Ընդհանուր հոգեբանության հիմունքները» աշխատությունում նշում է, որ գործունեությունը սուբյեկտի ակտիվությունն է՝ ուղղված մարդու կողմից շրջապատող աշխարհի գիտակցված վերափոխմանը և հոգեկանի ակտիվությունն անհնար է հասկանալ առանց գործունեության հետ փոխկապվածության (Рубинштейн 207): Վ. Ա. Պետրովսկին և Ա. Վ. Պետրովսկին անհատին դիտարկում են ակտիվության իրական սուբյեկտ՝ այն համարելով գործունեության շարժիչ ուժը: Նրանք հոգեբանության մեջ ներմուծեցին «վերիրավիճակային ակտիվություն» հասկացությունը, որում իրավիճակը հաղթահարվում է սուբյեկտի ակտիվության բարձրացման շնորհիվ՝ ապահովելով ելք ստեղծված իրավիճակից: Յեդինակները ակտիվությունը սերտորեն կապում են գործունեության հետ և նշում, որ այն նպատակաուղղված ակտիվություն է, որն իրականացնում է սուբյեկտի ներքին պահանջները (Петровский и Ярошевский 70): Ի. Ֆուրմանովն իր «Ակտիվության և վարքագծի հոգեբանություն» աշխատությունում անդրադարձ է կատարում այս երկու հասկացությունների մանրամասն ուսումնասիրությանը՝ նշելով, որ ակտիվությունը լայն հասկացություն է և յուրաքանչյուր մարդու կյանքը շարունակական ակտիվության հոսք է, որը ներառում է ոչ միայն տարբեր տեսակի գործողություններ, այլև հոգեկան ակտիվություն՝ ընկալումների, պատկերացումների, զգացումների և մտքերի տեսքով: Յեդինակն ակտիվությունը սահմանում է սուբյեկտի և շրջակա միջավայրի փոխազդեցության գործընթաց, իսկ վարքագիծը՝ որպես հոգեշարժուն գործողությունների համակարգ, որպես մարդու և շրջակա միջավայրի փոխազդեցությունից բխող ակտիվություն, որն ուղղված է պահանջմունքների (հակումներ, շարժառիթներ, մտադրություններ և այլն) բավարարմանը (Фурманов 5-6):

Այսպիսով՝ հոգեբանության ոլորտի գիտնականների մի մասը ակտիվությունը համարում է նպատակաուղղված գործունեություն, մյուս մասը՝ հակառակը: Ոմանք նշում են, որ գործունեությունը նույն ակտիվությունն է, այնինչ դրանք միմյանց հետ փոխկապված են և առանց ակտիվության գործունեությունը չի կարող ծավալվել, քանի որ համապատասխան ակտիվություն դրսևորվում է՝ ելնելով գործունեության նպատակից: Այսինքն՝ այս երկու եզրույթները խաչվում են իրար, բայց նույնական չեն: Բացի այդ, առանձնացվում են ակտիվություն և վարքագիծ հասկացությունները, որոնք փոխկապված են միմյանց հետ, և վարքագիծը հանդիսանում է ակտիվության դրսևորումներից մեկը:

Փիլիսոփայության մեջ նույնպես «ակտիվություն» եզրույթին անդրադարձ են կատարել մի շարք փիլիսոփաներ (Լ.Մ. Լուպարիտը, Ս.Լ. Ֆրանկը, Ն.Օ. Լուսակովն և ուրիշներ), դրա մեկնաբանման վերաբերյալ թողել են իդեալիստական ավանդույթներ: Նրանց ուսումնասիրությունների համաձայն՝ ակտիվությունն առաջին հերթին հասկացվում է հոգու ըմբռնման հատկություն՝ բացահայտելով մարդուն ինքնադիտարկման կամ ներհայեցման ընթացքում (հայացք ներսից), հետևաբար ակտիվությունը հոգու մեջ է և որևէ մեթոդով բացահայտել հնարավոր չէ: Ինչպես հոգեբանական, այնպես էլ փիլիսոփայական գիտության մեջ «ակտիվություն» և «գործունեություն» փոխգործակցությունը ակտիվորեն քննարկվում է: Արդունքում մի դեպքում ակտիվությունը նույնացնում է մատերիայի ինքնաշարժման հետ (այս դեպքում գործունեությունը դառնում է ակտիվության մասնավոր դրսևորում. ավելի լայն ընդգրկում ունի), մյուս դեպքում՝ գործունեությունը դիտարկում է որպես յուրօրինակ «սուբստանցիա», և ակտիվությունը հանդես է գալիս որպես վերջինիս արտահայտման միջոց (այս դեպքում գործունեությունը դառնում է առավել լայն, ընդգրկում հասկացություն, քան ակտիվությունը): Ելակետային է այն միտքը, որ ակտիվությունը շարժում է, գործողություն և անբաժան է գործունեությունից, միևնույն ժամանակ օբյեկտիվ գործունեության ոչ բոլոր գործընթացներն են համարվում ակտիվ, այլ այնպիսիները, որոնց գոյությունն ուղղակիորեն կախված է սուբյեկտից: Հետևաբար ակտիվությունը սահմանվում է որպես անհատի կողմից ծավալված գործունեության ընթացքում շարժման, գործելու պահերի ամբողջություն:

Այսպիսով՝ փիլիսոփայության շրջանակներում ակտիվությունը մեկնաբանվում է որպես մատերիայի համընդհանուր, ունիվերսալ միջոց, որը

- ուղղորդված գործունեության միջոց է,
- օբյեկտի հուզական վիճակ է՝ պայմանավորելով հակառակ ազդեցությունը գործունեության վրա,
- նյութական և այլ օբյեկտների հետ փոխազդելու ունակություն (Фурманов, *Психология активности и поведения* 44-45):

Ամբողջացնելով հոգեբանական ու փիլիսոփայական հայացքները ակտիվության վերաբերյալ՝ կարող ենք եզրակացնել, որ այն կենդանի էակների բնորոշ համընդհանուր հատկություն է, որը մի դեպքում կապվում է վարքագծի հետ, մյուս դեպքում՝ նույնացվում կամ համեմատվում է գործունեության հետ, մի ուրիշ դեպքում այն ավելի լայն հասկացություն է դիտվում՝ իր մեջ ամբողջացնելով նաև գործունեությունը, մյուս դեպքում՝ հակառակը:

Հայկական պաշտպանական համակարգում «մարտական ակտիվություն» եզրույթի կիրառելիության վերաբերյալ պարզաբանումներ

Քանի որ հոգեբանական և փիլիսոփայական գիտությունների շրջանակներում «ակտիվություն» տերմինի իմաստը շարժումն է, վարքագիծը, հետևաբար ռազմական գիտության տեսանկյունից «մարտական ակտիվությունը» կարող ենք հետևյալ կերպ սահմանել. այն մարտական գործողությունների պայմաններում զինծառայողների ֆիզիկական, մտավոր ու հոգեկան ռեսուրսների մոբիլիզացման և իրավիճակին համապատասխան վարքագծի ռազմավարության ընտրության կարողությունն է:

Ինչպես գիտենք, հոգեբանական պատրաստության գործընթացում իրականացվող միջոցառումներն ուղղված են մարտունակության և մարտական ակտիվության ապահովմանը, որոնցից մեծապես կախված է մարտական գործունեության արդյունավետությունը, սակայն միշտ չէ, որ մարտունակ զինծառայողը կարողանում է մարտի պայմաններում մարտական ակտիվություն ունենալ և հակառակը՝ ոչ մարտունակ զինծառայողը մարտական ակտիվություն ցուցաբերել: Դիտարկենք օրինակներ, որոնք ավելի կհաստատեն են այս եզրույթների տարանջատումը և իմաստաբանական ընկալումները. *կործանիչի օդաչուն խաղաղ պայմաններում անցել է հոգեբանական պատրաստություն, մարտունակ է, հստակ գիտակցում է առաջադրված խնդիրը և մարտի պայմաններում խնդիր կատարելիս ինքաթիռը խոցվելու արդյունքում անհնար է դառնում այն վերադարձնել օդանավակայան, նշանադրման սարքավորումները դադարում են աշխատել և տվյալ ինքնաթիռը, որպես մարտական միավոր, կորցնում է իր մարտունակությունը: Նման իրավիճակում օդաչուն երկու վարքագծի ռազմավարություն է ընտրում. կամ կատապուլտով դուրս է նետվում, կամ ինքնաթիռն ուղղում է հակառակորդի կարևոր նշանակետի վրա՝ դրսևորելով մարտական ակտիվություն՝ առաջադրված խնդիրը կատարելու համար: Ստեղծված իրավիճակում կարող է չցուցաբերել մարտական ակտիվություն՝ լինելով մարտունակ, կարող է չլինել մարտունակ, բայց մարտական ակտիվություն ցուցաբերել: Այս դեպքում օդաչուն մարտունակ էր և կախված վարքագծից՝ կարող ենք հստակ խոսել բարձր կամ ցածր մարտական ակտիվության ցուցաբերման մասին: Մեկ այլ օրինակում՝ հրետանու ստորաբաժանումն իր առջև դրված խնդիրը կատարելու համար մարտունակ է (հրետանու խնդիրները կատարելու համար զինծառայողները սպառազինված են համապատասխան սպառազինությամբ և ռազմամթերքով), երբ դիվիզիոնի հետախուզությունը հայտնաբերեց նշանակետ և հակառակորդի հետևակ դիվիզիոնը խոցելու մարտական խնդիրը կատարելու գործում չցուցաբերեց մարտական ակտիվություն, քանի որ վերադաս հրամանատարությունը մի քանի անգամ տեղեկույթ է ստանում, որ այդ հետևակը յուրային զորքերն են: Արդյունքում հակառակորդի ուժերին հնարավորություն ընձեռնվեց մոտենալ դիվիզիոնի կրակային դիրքերին անթույլատրելի հեռավորության վրա և 200-300 մետր հեռավորությունից խոցել կրակային դիրքում գտնվող ռազմական անձնակազմին ու տեխնիկան: Այս ամենից հետևություն հետևյալի վերաբերյալ. դիվիզիոնն ի սկզբանե եղել է մարտունակ, բացառությամբ է եղել իր կրակային դիրքերում, ունեցել է անհրաժեշտ ռազմամթերք, տեխնիկա, կապի միջոցներ, սակայն իրավիճակը թույլ չի տվել ցուցաբերելու մարտական ակտիվություն, արդյունքում եղել են մեծ թվով զոհեր և ոչնչացվել է ռազմական տեխնիկան: Մարդիկ իրենց առջև դրված նպատակին չեն կարողանում հասնել անբարենպաստ իրավիճակային պայմաններից ելնելով, արդյունքում ունենում են անբավարարվածության և անհաջողության զգացում:*

Հայկական ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ «մարտական ակտիվություն» և «մարտունակություն» եզրույթների տարանջատման անհրաժեշտությունը հիմնավորելու համար զրուցել ենք նաև ռազմական գիտական կոչում և աստիճան ունեցող, ռազմական կրթական ոլորտում երկարամյա ծառայողական փորձ ունեցող բարձրաստիճան սպաների հետ, որոնց տեսակետները վերլուծելով տեսնում ենք, որ այս եզրույթները հստակ տարանջատվում են: «Մարտական ակտիվությունը» բնութագրում են որպես նեղ հասկացություն, որը վերաբերում է գործողությունների դինամիկային, վարքագծին, ստացած մասնագիտական գիտելիքների ու հոգեբանական ունակությունների օգտագործման կարողությանը, իսկ «մարտունակությունը» լայն հասկացություն է և կապված է զինծառայողների պատրաստության վիճակի հետ: Այն ցույց է տալիս մարտական խնդրի կատարման համար անձնակազմի համալրվածության աստիճանը: «Այս երևույթները փոխկապված են, սակայն տարբեր սահմանումներ են եկթադրում:

Ցանկալի է, որ մարտունակ զինծառայողը ցուցաբերի մարտական ակտիվություն, սակայն որոշ իրավիճակներում գործելը դառնում է անհնար» (սպայի ուղղակի խոսք):

Շեշտվում է ՀՀ ՉՈՒ-ում հոգեբանական պատրաստության ապահովման ուղղությամբ ծրագրերի անարդյունավետությունը՝ պայմանավորված արդյունքի գնահատման բացակայությամբ: Հետևաբար դժվար է հստակ ասել, որ մարտունակ զինծառայողը կարող է մարտական ակտիվություն ցուցաբերել, չնայած ցանկալի է այդ գործընթացի հաջորդականության ապահովումը, մասնավորապես ներկա իրողությունների համատեքստում:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ «մարտական ակտիվությունը» գորքի գործողությունների ինտենսիվության դրսևորումն է մարտի պայմաններում: Եթե խոսքը գնում է զինծառայողի մարտական ակտիվության մասին, ապա առաջնային պլան է մղվում նրա հոգեֆիզիոլոգիական վիճակը, որը պայմանավորում է վարքագծի ռազմավարության ընտրությունը և ցուցաբերումը կոնկրետ իրավիճակում, իսկ «մարտունակությունը» գորքերի պատրաստության վիճակն է: Վերոգրյալ եզրույթների իմաստաբանական ու ստուգաբանական մեկնաբանությունները, ռազմական ոլորտի ներկայացուցիչների դիտարկումները, հստակ իրավիճակային օրինակները հիմք են հանդիսանում առաջարկելու հայկական ռազմագիտական տերմինաբանության մեջ գործածելի դարձնել «մարտական ակտիվությունը», որը կարող է օգտակար լինել մասնագիտական հետազոտություններ կատարելու գործում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Չիլինգարյան, Դավիթ և Երզնկյան, Լևոն, *Պաշտպանական-անվտանգային տերմինների բացատրական բառարան*, Երևան, 2015:
2. Զոթանջյան, Լևոն և Ներսիսյան, Սերգեյ, *Հայերեն ռազմական տերմինների բացատրական բառարան*, Երևան, 2006:
3. Гречко, Андрей. *Советская военная энциклопедия*. Москва. 1976
4. Дубов, Игорь. Содержание категории «активность» в отечественной психологии. *«Социальная психология и общество»*. 2010, № 1, стр. 40-61.
5. Зинченко, Юрий. *Военно-психологический словарь-справочник*. Москва, 2010.
6. Караяни, Александр и Сыромятников, Игорь. *Военная психология*. Москва. 2016.
7. Караяни, Александр. *Военная психология: учебник и практикум*. Москва, 2019.
8. Кот, Олег. Боевая активность. *Развитие вооружения и военной специальной техники. История и современное техническое обеспечение боевых действий. Военное образование – проблемы и перспективы развития: материалы 73-й Республиканской научно-технической конференции*. Минск, 2020 г. стр. 64-66.
9. Мясичев, Владимир. *Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека*. Москва, 1960.
10. Моисеев, Александр. *Психологический подход к определению понятия «социальная активность»*. *Социально-экономические и психологические проблемы управления*. Москва, 2013.
11. Огарков, Николай и др. *Военный энциклопедический словарь*. Москва, 1983.
12. Петровский, Артур и Ярошевский, Михаил. *Краткий психологический словарь*. Феникс, 1998.
13. Петровский, Вадим. *Психология неадаптивной активности*. Москва, 1992.
14. Рубинштейн, Сергей. *Проблемы общей психологии*. Москва, 2002.

15. Фурманов, Игорь. *Психология активности и поведения*. Минск, БГУ, 2012.
16. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Joint Publication 1-02, 2007. p. 99.
17. Michael, Agnes. *Websters new world dictionary*. Fourth edition. New York, 2013.
18. *Combat effectiveness*. Encyclopaedia Britannica.
<https://www.britannica.com/topic/combat-effectiveness15.09.2022>

WORKS CITED

1. Chilingaryan, Davit ev Erznkyan, Levon, Pashtpanakan anvtangajin terminneri bacatrakan bararan, Erevan, 2015 [Explanatory Dictionary of Defense and Security Terms, Yerevan] (in Armenian)
2. Qotanjyan, Levon ev Nersisyan, Sergej, Hayeren razmakan terminneri bacatrakan bararan, Erevan, 2006 [Explanatory dictionary of Armenian military terms, Yerevan] (in Armenian)
3. Grechko, Andrej. Sovetskaja voennaja enciklopedija. Moskva, 1976 [Soviet military encyclopedia, Moscow] (In Russian)
4. Dubov, Igor'. Soderzhanie kategorii «aktivnost'» v otechestvennoj psihologii. 2010, № 1 [The Content of the Category "Activity" in Domestic Psychology] (In Russian)
5. Zinchenko, Jurij. Voenno-psihologicheskij slovar'- spravochnik. Moskva, 2010. [Military Psychological Dictionary-Reference, Moscow] (In Russian)
6. Karayani, Aleksandr i Siromyatnikov, Igor'. Voennaja psihologija. Moskva, 2016 [Military Psychology, Moscow] (In Russian)
7. Karayani, Aleksandr. Voennaja psihologija: uchebnik i praktikum. Moskva, 2019 [Military Psychology: Textbook and Practicum, Moscow] (In Russian)
8. Kot, Oleg. «Boevaja aktivnost'». Razvitie voorzhenija i voennoj special'noj tehniki. istorija i sovremennoe tehničeskoe obespečenie boevykh dejstvij. Voennoe obrazovanie-problemyj i perspektivj razvitija materialyj 73-j Respublikanskoj nauchno-tehničeskoj konferencii. Minsk, 2020 [Combat Activity. Development of Weapons and Military Special Equipment. History and Modern Technical Support of Military Operations, Minsk] (In Russian)
9. Myasishchev, Vladimir. Osnovnye problemy i sovremennoe sostoyanie psihologii otnoshenij čeloveka. Moskva, 1960 [The Main Problems and the Current State of the Psychology of Human Relations, Moscow] (In Russian)
10. Moiseev, Aleksandr. Psihologicheskij podhod k opredeleniyu ponjatija «social'naja aktivnost'». Moskva, 2013 [Psychological Approach to the Definition of the Concept of «Social Activity», Moscow] (In Russian)
11. Ogarkov, Nikolaj i dr. Voennij enciklopedičeskij slovar'. Moskva, 1983. [Military Encyclopedic Dictionary, Moscow] (In Russian)
12. Petrovskij, Artur i Jaroshevskij, Mihail. Kratkij psihologičeskij slovar'. Feniks, 1998 [A Brief Psychological Dictionary] 1998 (In Russian)
13. Petrovskij, Vadim. Psihologija neadaptivnoj aktivnosti. Moskva, 1992 [Psychology of Non-Adaptive Activity, Moscow] (In Russian)
14. Rubinshtejn, Sergej. Problemy obshej psihologii. Moskva, 2002 [Problems of General Psychology, Moscow] (In Russian)
15. Furmanov, Igor'. Psihologija aktivnosti i povedenija. Minsk, BGU, 2012 [Psychology of Activity and Behavior, Minsk] (In Russian)

**«COMBAT ACTIVITY» AND «COMBAT ABILITY»:
APPLICATION, SPECIFICS AND SEMANTIC DIFFERENTIATION**

ARSEN LOKYAN

*Doctor of Psychological Sciences, Professor
Yerevan, The Republic of Armenia*

SVETLANA BAGHDASARYAN

*the PAARA, Chair of Psychology of Governance, Ph.D. Student;
NDRU, MOD, RA, Center for Research on Strategic Leadership and
Management, Research Fellow
Yerevan, The Republic of Armenia*

The purpose of this article is to study the essence of the terms «combat activity» and «combat ability», showing the necessity of their separation, correct use and understanding in Armenian military-scientific terminology. The relevance of the work is due to the lack of use of the term «combat activity» in the Armenian military-scientific terminology, which will make it possible, for example, in scientific research conducted in the direction of military psychology, to apply equivalent terms to clarify what the researcher is talking about. The following tasks were set to achieve the goal of the research: to present the definitions of the terms «combat activity» and «combat ability» in military-scientific terminology in Armenian, Russian and English; to conduct a comparative analysis of various approaches and applications of the term «activity» within the framework of psychological and philosophical sciences; to justify the necessity of separation of the above-mentioned terms into Armenian military-scientific terminology.

With the application of comparative and analytical methods in the work, we came to a conclusion that the meaning of the term "activity" is movement, behavior, therefore, in Armenian military-scientific terminology, «combat activity» can be defined as the ability of servicemen to mobilize physical, mental and psychic resources to choose the appropriate behavior in the conditions of hostilities. In addition, the terms «combat ability» and «combat activity» are interconnected, but not identical, which is confirmed by tangible situational examples and observations of Senior officers.

Key words: *combat activity, combat ability, military terminology, behavioral strategies, action, semantics of the term «activity», comparative analysis of psychological and philosophical approaches, situational examples, observations of Senior officers.*

**О СПЕЦИФИКЕ И СЕМАНТИЧЕСКОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ТЕРМИНОВ «БОЕВАЯ
АКТИВНОСТЬ» И «БОЕСПОСОБНОСТЬ»**

АРСЕН ЛОКЯН

*доктор психологических наук, профессор
г. Ереван, Республика Армения*

СВЕТЛАНА БАГДАСАРЯН

*аспирант кафедры психологии управления ГАУ РА,
ученый-аналитик Центр исследований стратегического лидерства и управления
НИУО МО РА,
г. Ереван, Республика Армения*

Целью данной статьи является изучение сущности терминов «боевая активность» и «боевая способность», обнаружить необходимость их разделения и правильного употребления и понимания в армянской военно-научной терминологии. Актуальность работы обусловлена отсутствием в армянской военно-научной терминологии использования термина «боевая активность», что, например, может дать возможность, в научных исследованиях, проводимых в сфере военной психологии (о чем и говорится в данном исследовании) применить эквивалентные ему термины, с целью разъяснить предмет обсуждения.

Из цели статьи вытекают следующие задачи: представить определения терминов «боевая активность» и «боеспособность» в военно-научной терминологии на армянском, русском и английском языках, провести сравнительный анализ различных подходов и представлений о термине «активность» в рамках психологических и философских наук, обосновать необходимость разделения вышеуказанных терминов в армянской военно-научной терминологии. Используя сравнительные и аналитические методы, авторы исследования пришли к выводу о том, что, исходя из смысла термина «активность» – движение, поведение, – можно отметить, что в армянской военно-научной терминологии «боевая активность» может быть определена как способность военнослужащих мобилизовать физические, умственные и психические ресурсы и выбирать соответствующую модель поведения в условиях боевых действий. Кроме того, термины «боеспособность» и «боевая активность» взаимосвязаны, но не идентичны, что подтверждается конкретными ситуационными примерами и наблюдениями высокопоставленных офицеров.

Ключевые слова: боевая активность, боеспособность, военная терминология, стратегии поведения, действие, семантика термина «активность», сравнительный анализ психологических и философских подходов, ситуационные примеры, наблюдения высокопоставленных офицеров.